

SOKRATİK DİYALOGLARDA MİT VE İŞLEVLERİ

Demet EVRENOSOĞLU*

ÖZET

Çoğunlukla soru-cevap diyalektiği formunda ilerleyen Sokratik diyaloglarda mitik anlatım formuna geçiş, soru-cevap formunun kesintiye uğradığı ve mantıksal çözümlemenin bir kenara bırakıldığı anları temsil eder. Yunan felsefesinin oluşumunu “logos”tan “mythos”a geçiş olarak tanımlayan modern bakış, “logos”u bilgi ve rasyonel olanla ilişkilendirirken, “mythos”u felsefe-öncesi dönemin irrasyonel temsili olarak kurgular. “Logos” ve “mythos”u zıt kavramlar olarak ele alan anlayışa karşı bu yazının amacı, mitin Sokratik diyaloglardaki rolüne ışık tutmaktır. Bu çalışmada “logos” ve “mythos” arasındaki ilişki dinamik bir ilişki olarak yorumlanıyor, bu ilişkinin farklı boyutları inceleniyor ve felsefenin imkanları açısından önemi tartışılıyor. Bu tartışma ışığında, mitin aslı rolünü kavrayabilmek için diyalogların kendilerini eğitimsel edim olarak yorumlamamız ve diyalogun katılımcılar üzerinde yaratması beklenen dönüştürücü etkiyi göz önünde bulundurmanız gerektiğini iddia ediyorum.

Anahtar Sözcükler: Mit, Logos, paideia, Sokratik diyalog, Platon.

(An Analysis of Myth in Socratic Dialogues)

ABSTRACT

In Socratic dialogues, the dialogical form is usually regarded as the appropriate way to pursue the discussion. At certain points of the dialogue, myths are introduced as the only permitted discontinuity in the question-and-answer form and they represent the moments in which logical analysis and argumentation are set aside by the interlocutors. According to modern contention, Greek philosophy emerged in the transition from “mythos” to “logos” and its defenders interpret their relationship in terms of a binary opposition. The transition from “mythos” to “logos” is conceived as the transition from an irrational pre-philosophical imagination towards knowledge that is marked by rationality. Against the modern contention, this paper aims to shed light upon the substantial philosophical role of myth in Socratic dialogues. I explore the different dimensions of the dynamic relationship between mythical explanation and dialectic and discuss the possibilities their interpenetration provides for philosophy. I argue that in order to appreciate the substantial role of myth, it is fundamental to highlight the performative as well as the argumentative aspect of Socratic dialogues. This involves regarding them as demonstrations of paideia and taking into account the intended impact of the dialogues on the interlocutors — an impact which concerns a radical shift in one’s way of life.

Keywords: Myth, logos, paideia, Socratic dialogue, Plato.

* Boğaziçi Üniversitesi Felsefe Bölümü doktora öğrencisi

Sokratik diyaloglar çoğunlukla “bilgi nedir?”, “güzel nedir?”, “adalet nedir?” gibi, bir şeyin gerçek doğasını, özünü ortaya koymayı amaçlayan bir soru yapısından hareket eder. Verilen cevaplar karşılığında sürekli yeniden üretilen sorular ile sorgulanmadan doğru olduğu kabullenilmiş varsayımların, çelişkilerin, tutarsızlıkların ortaya çıkarılması amaçlanır. Sokrates’in ebelikle özdeşleştirdiği bu hakikati araştırma yönteminde, sorulara verilen yanıtlardan çok soruların nasıl sorulduğu, nasıl bir yöntemle yanıt arandığı, diyaloga katılanların tutumları ve ne gibi motivasyonlarla tartışmayı sürdürdükleri ön plandadır. Bu soru-cevap diyalektiğinin izin verdiği tek kesinti mitlere başvurulduğu anlardır. Mit, bir diyalogda o ana kadar süregelen diyalektik uslamlamanın kesintiye uğradığı, tartışmanın farklı bir düzleme taşındığı, uslamsal çözümlemenin bir kenara bırakıldığı anlara işaret eder.

Modern bakış açısı, Yunan felsefesinin ve bilimin oluşumunu *mythos*’tan *logos*’a geçiş süreci olarak yorumlar. Bu anlayışa göre, *logos* ve *mythos* birbirlerini dışlayan zıt kavramlardır; *logos* bilgi ve mantıksal çözümleme ile ilişkiliyken, *mythos* irrasyonel olanı ve olağandışı olanın temsilidir.¹ *Logos* ve *mythos*’ u ayrışık biçimde betimleyen anlayışa karşı bu yazı, mitin Sokratik diyaloglardaki felsefi rolüne ve statüsüne ışık tutmayı amaçlıyor. Mit ile diyalektik arasındaki geçişkenliği ve mit ile diyalektiğin birbirlerini tamamlayıcı rollerini inceleyerek, bu iki form arasındaki dinamik ilişkiyi ortaya koymaya çalışıyorum. Bu incelemenin ışığında, diyaloglarda mitin asli rolünü kavrayabilmek için felsefi yaşam ve eğitim (*paideia*) arasındaki ilişkiyi göz önünde bulundurarak diyalogların performatif niteliğini vurgulamak ve diyalogları birer eğitim edimi olarak yorumlamak gerektiği iddia ediliyor. Diyaloglarda değişik karakter özelliklerine sahip farklı katılımcılar ele alınan konu hakkında farklı tutum ve farklı motivasyonlara sahiptir; bu anlamda diyaloglar tartışmanın çıkmazlarına, sürekli yenilenen düşümlere, iddialarının içerdiği çelişkilere karşı tepkilerin sahnesidir. Kimi “tartışmayı kazanma” peşindedir, kimi için itici güç hayrettir (*thauma*), kimi şaşkın, kimisi kızgındır. İşte mitik anlatımın rolü ancak bu anların ışığında ve diyalogun katılımcılar üzerinde yaratması beklenen dönüştürücü etki göz önünde bulundurularak takdir edilebilir.

Her ne kadar mit pek çok diyalogun temel ögesini oluştursa da, eğitimin merkezi bir soru olarak araştırıldığı *Protagoras*, *Gorgias* ve *Devlet* aynı zamanda mitik anlatımın farklı düzeylerde sergilendiği, diyalektik ile mit arasındaki geçişkenliğin göz önüne serildiği ve bu farkın giderek daha da bulanıklaştığı,

¹ John Anton, “Three Faces of Truth”, *Greek Philosophy and Epistemology*, Vol I, ed. K Boudouris. Athens: Ionia Publications, 2001, pp.11-28. Mit ve bilim arasındaki ilişkinin moderniteyi karakterize eden bir soru haline gelişi ile ilgili detaylı bir tartışma için bkz. L. Couloumbaritsis, *Mythe et Philosophie chez Parmenide*. Bruxelles: Ousia, 1986. Antik Yunan düşüncesinde rasyonalite ile ilgili Michael Frede, Gisela Striker, (eds.), *Rationality in Greek Thought*. Oxford: Oxford University Press, 1996.

dramatik yapısı güçlü diyaloglardır. Tartışmamızı sınırlandırabilmek için, mitin farklı işlevleri ve eğitim ile ilişkisi bu diyaloglar ışığında temellendirilecektir.

Protagoras'ta Mit

Protagoras doğrudan aktarılan bir diyalog değildir; diyalog bir gün önce gerçekleşen bir buluşmanın Sokrates tarafından aktarılmasına dayanır. Sokrates'in dilinden aktarılan diyalog, ortam ve karakterlerin detaylandırıldığı güçlü bir dramatik yapıya sahiptir. Toplumun farklı kesimlerinden, farklı özelliklere sahip, kimi zaman çatışan karakterleri bir araya getiren diyalogun başlarında Protagoras'un anlattığı mit, daha sonra ele alınan konular için bir zemin oluşturmaktadır.

Adaletin insanlığın en temel ilkesi olduğu iddiasının yanısıra, insanın adil olma kapasitesinin eğitimin gerekli koşulu olduğu iddiası da yine mit aracılığıyla ortaya atılır. Sokrates'in erdemini öğretilebilir olup olmadığı sorusuna karşılık, Sofist Protagoras erdemini öğretilebilir olduğunu iddia eder ve ekler: “[...] bunu ihtiyarların gençlere aktardığı bir masal şeklinde mi söyleyeyim, yoksa mantığa dayanan bir açıklama ile mi anlatayım?” (320c) ² Mitik anlatım formu ve uslamlama arasında yapılacak tercih, Sokratik diyaloglarda sık rastlanan bir sorudur. Örneğin *Devlet*'te Sokrates en yüksek form olan İyi Formu'nu gerekçelendirmesi istendiğinde, “kendini aptal yerine koymamak” için mantıksal bir çıkarımdan yola çıkmak yerine bir mit anlatmayı tercih ettiğini ifade eder. Benzer biçimde, Protagoras da bu durumda mitin daha uygun olduğu kararını verir. Bu karar, Protagoras'ın tecrübesi ve saygınlığı göz önünde bulundurularak diğer konuşmacılar tarafından onaylanır. Diğer bir deyişle, mitik anlatım tercihi konusundaki fikir birliği Protagoras'a duyulan saygının bir ifadesidir.

Mitin felsefi rolünü kavramak için anlatılan hikayenin içeriğine bakmak gerekiyor. Protagoras insanların ve toplumların oluşum sürecine ve kökenine dair bir hikaye anlatır. Bu süreçte, Prometheus ve Epimetheus güçlerin ve kapasitelerin dağıtılması görevini üstlenmiştir. İnsana özgü bu güç ve kapasitelerin yokluğu, insan ırkının çirliçiplak, yersiz yurtsuz ve savunmasız olması anlamına gelecektir. Prometheus ilk olarak hayatta kalmalarını sağlamak için insanları barınma, beslenme gibi temel ihtiyaçlarını giderecekleri pratik bilgilerle donatır. Bu dağılım insanlar arasında çeşitliliği ve eşitsizliği yaratır — kimi marangozluğu tercih ederken, kimi tıp ile ilgilenecektir. Öte yandan bu aşama toplumsal bir hayattan ve iyi hayatın gereklerinden uzaktır; insanlar kendilerini yırtıcı hayvanlar tarafından yok edilmekten kurtaracak politik bilgiye henüz sahip değildir. İşte mitin ikinci

² Platon. *Protagoras*, (Çev:Nurettin Şazi Kösemihal), İstanbul: Sosyal Yayınları, 2001. *Protagoras* diyalogundan yapılan tüm alıntılar bu kitaptandır.

aşaması burada devreye girer. Hermes'in adalet ve hürmetin insanlar arasında nasıl bölüştürülmesi gerektiği sorusuna karşılık, Zeus'un cevabı nettir: Herkes adaletten pay almalıdır; bir devletin devlet olabilmesi bu koşula bağlıdır. Mit, tüm insanların bir erdem olarak adaletten pay alması gerektiğine dair evrensel görüşün ispatı (*apodeixis*) olarak öne sürülür. Bunun aksini iddia etmek insanlığı kategorik olarak reddetmek anlamına gelecektir: "Kendilerini doğru olarak tanıtmayanlara da deli denir; çünkü herkesin ya doğrulukla bir parçacık olsun payı olmalı veya insanlıkla ilgisi kesilmelidir" (323b). Peki, bir mit ne anlamda bir ispat oluşturabilir? İnsanlığın kökenine dair bir mit nasıl bir ispat olarak nitelendirilebilir? Her ne kadar "ispat", kökensel olarak *apodeixis* ile ilişkiliyse de, bugün gündelik kullanımı büyük ölçüde şekillendirmiş olan sembolik matematik anlamı, Antik Yunan kökenine yabancılaşmış ve hatta onun tam tersi bir ifade olarak dolaşıma girmiştir. *Apodeixis* ortaya koyma, açığa çıkarma, bir şeyi açıklığını görünür kılacak biçimde aydınlatma anlamına gelir. *Apodeixis* bu anlamda, içerik ve form arasındaki ilişkiyi göz ardı ederek farklı alanlara uygulanabilecek bir teknik olmaktan uzaktır.³ Bu bağlamda, mitin bir ispat olarak sunuluşunu, matematiksel bir ispatın ima ettiği kesinliği içermese de, sözü edilen konuya uygun bir aydınlatma ve bir hakikat ifadesi olarak görebiliriz. Daha sonra değineceğimiz gibi, ispatın ima ettiği kesinliği içermiyor oluşu, *myth*'in *logos* yerine ikame edilen zayıf bir form ya da bilgiden feragat etmek anlamına gelmediğinin altını çizmeliyiz.

Böylece, adaletin insanlığın düzenleyici ilkesi olduğuna ve bu ilke olmaksızın bambaşka bir hayat formunun söz konusu olacağına dair *ispat* mit aracılığıyla aktarılmış olur. "Adalet nedir?" sorusu merkezinde biçimlenen *Devlet* diyalogunun yanısıra *Protagoras*'ta da adalet mutlak bir ilke olarak mit formunda ifade edilmiştir. Hem Sokrates hem Protagoras bu hikayenin önemi ve ifade ettiklerinin geçerliliği konusunda görüş birliği içindedir. Dikkat çekici olan diğer bir nokta, uzun konuşmalara sıklıkla itiraz eden Sokrates'in bu anlatım karşısında hayranlığını ifade etmesidir; Sokrates mitin bir kanıt olarak geçerliliğini asla sorgulamaz. Protagoras uzun konuşmasını miti çıkarımsal anlatım formundan ayırt ederek sonlandırır: "İşte Sokrates, erdemin öğretilir olduğunu (...) hikaye ve mantık yoluyla anlatmaya çalıştım" (328c). Bu her ne kadar iki anlatımın net biçimde ayırt edildiğini ifade ediyor gibi görünse de, mit aracılığıyla aktarılanlar, tartışmanın uslamlama ile devam eden bölümü için bir zemin oluşturur; bu açıdan bu iki form birbirleriyle devamlılık içinde ele alınır.

Diyalogun geri kalan bölümünde ise, mit yine erdemin ne olduğuna yönelik analitik inceleme için bir temel oluşturur. Başka bir deyişle, tartışma ve diyalektik metod mit aracılığıyla oluşturulan zemin üzerinden ilerler. Bu noktada

---

³ John Sallis, *Being and Logos: reading the Platonic dialogues*, Bloomington: Indiana University Press, 1996. s.135.

mitin bir rolü daha ortaya çıkmaktadır. Bu, farklı sosyal sınıfları ve farklı görüşleri temsil eden karakterler arasında mitin mutabakat sağlayan birleştirici rolüdür. Tartışmayı renklendiren retorik bir araç olmanın ötesinde mit, felsefi sorgulamayı kültürel ve toplumsal değerler ile ilişkilendirme ve felsefi soruları hayatı kateden ortak, kökensel sorular olarak ele alma çabası biçiminde anlaşılmalıdır.

Öte yandan, Protagoras tarafından aktarılan hikayede, adil olma kapasitesi eğitimin temel şartı olarak ele alınır. Bunun yanısıra eğitimin önemi ve imkanı ancak adaletin doğuştan gelen veya çaba sarf etmeden elde edilen bir erdem olmadığının gösterilmesi yoluyla ortaya koyulabilir. Protagoras erdeme yönelik bu düşüncenin toplumda genel kabul gördüğünü ve eğitimin önemine dair görüşün toplumun kurumsal yapısında temellendiğini iddia eder. İnsanlar sadece sonradan edinilen pratikleri cezalandırırken, kişinin doğası gereği sahip olduğu, düzeltilemez özellikleri cezalandırmaktan kaçınırlar. Protagoras'a göre bu durum, eğitimin kökeninin toplumsal kurum ve pratikler olduğunu gösterir. "Cezanın amacı gerçekten suçu önlemekse, erdem öğretilir bir şey demektir" (324c). Öte yandan, Sokrates için toplumsal pratik ve inançlar, eğitimin önemini anlamak için bir başlangıç oluştursa da eğitimin temellendirilmesi için yeterli değildir. Platon eğitimin ontolojik, epistemik ve ahlaki yapıtaşlarını ortaya koymanın ve bunlar üzerine inşa edilen bir toplumun arayışı içindedir. Eğer eğitim koşulsuz ve karşılık beklemeden girilen bir bilgi arayışı değilse, sağlam bir temele sahip olmaktan uzaktır. Eğitimin amacı, sadece dünyevi kazanımlar ve kültürel yapılar aracılığıyla gerekçelendirilemez. *Gorgias*'ta ele alacağımız gibi, Platon'a göre eğitim ruhun radikal bir dönüşümünü içerir ve kazanımları sadece bu dünyaya referansla anlaşılabilir. İşte mit bu çerçevede mevcut zaman ve mekanın ötesine geçme çabasının bir parçasıdır.

***Gorgias*'ta Mit**

*Retorik Üstüne*⁴ altbaşlığını taşıyan bu diyalog, konuşmacıların tartışmayı sürdürmeye yönelik farklı motivasyonlarının, çatışan karakterlerin ve sorulara farklı yaklaşım biçimlerinin konunun kendisi üzerinde belirleyici rol oynadığı diyaloglardan biridir. Özellikle Kallikles ve Sokrates arasındaki çatışmada, mitin tartışmaya dahil edildiği anlar mitin rolüne ışık tutmak açısından elverişlidir.

Protagoras'ta ele alınan eğitim sorusu *Gorgias*'ta da tartışma konusudur. Kallikles'e göre eğitimi felsefi olarak temellendirmeye çalışmak nafi bir çabadır; eğitim sadece bu dünyada kazanılacak başarı ve iktidar için bir araçtır. Birbirinden tamamen farklı iki görüşü savunan Kallikles ve Sokrates'in diyalogunun hangi anlarında mit tartışmaya dahil olur? Karakterler aktarılan hikayeye karşı nasıl bir

⁴ Platon, *Gorgias*, (Çev: Mehmet Rifat – Sema Rifat), Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, İş Bankası Kültür Yayınları 2006. *Gorgias* diyalogundan yapılan tüm alıntılar bu kitaptandır.

150 *Sokratik Diyaloglarda Mit ve İşlevleri*

tutum içindedir? Bu farklı tutum ve motivasyonlar, mitin felsefi rolüne ilişkin nasıl bir önem arz eder? Diyalog, *Protagoras*'taki tavrının aksine Sokrates'in uzun hikayelerin bir kenara bırakılıp, soru-cevap formunda devam edilmesi yönündeki ısrarıyla başlar. Kallikles adalet ve yasanın zayıfların azınlıkta olan güçlülere karşı kendi çıkarları için uydurdukları bir düzmededen ibaret olduğunu, ve güçlüünün zayıfın efendisi olmasının doğal ve adil olduğunu savunur.

Sana doğaya göre güzel ve doğrunun ne olduğunu açıkça söyleyeyim: İyi yaşamak için tutkuları bastırmamak, tersine onların olabildiğince gelişmesini sağlamak; en güçlü oldukları anda onları cesaret ve zeka yoluyla hoşnut kılmak; ve her türlü isteğini yerine getirmek. Ama bu öyle sanıyorum ki herkesin üstesinden geleceği bir iş değil. Bundan dolayı da, tutkularının isteğini yerine getiremeyenler bu konuda becerikli olanları, sırf utançlarını ve güçsüzlüklerini örtbas etmek için suçlarlar (492b).

Nietzsche'nin "köle ahlakı" eleştirisi ve "güç istencinin" Antik Yunan'daki en açık ifadesi Kallikles karakteri ile karşımızdadır.⁵ Kallikles, Sokrates'in savunduğu tüm görüş ve değerleri yerinden ederek kökten ve toptan reddeder. Kallikles ve Sokrates bağdaşmayan iki paradigmayı temsil etmektedir; mitin felsefi rolü ise diyalog boyunca çatışan bu iki paradigma arasındaki gerilimli ilişki bağlamında görünür olur.

İkili arasındaki tartışma, Kallikles'in görüşlerinin içerdiği tutarsızlık ve çelişkileri kabul etme ve savunduğu şeylerin sorumluluğunu üstlenme konusundaki isteksizliği ile kopma noktasına gelir:

S: Ruh için de kural aynı değil midir, değerli Kallikles? Düşüncesizliği, dengesizliği, haksızlığı ve dinsizliği nedeniyle kötü olduğu sürece onu istediği , arzu ettiği şeyden uzaklaştırmalı ve onun kendisini daha iyi kılacak şeylerin dışında başka bir şeyle uğraşması engellenmelidir. Aynı görüşte misin sen de?

K: Evet.

S: Ruh için de iyi olan bu değil midir?

K: Evet.

S: Ama birini arzusundan uzaklaştırmak onu cezalandırmak değil midir?

K: Evet

S: Demek ki daha önce düşündüğünün tersine, ceza ruh için dengesizlikten daha iyi imiş..

---

⁵ Bu konuda daha detaylı bilgi için Carlo Ginzburg, *Güç İlişkileri- Tarih, Retorik, Kanıt*, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2006, s.24-25.

K: Ne demek istediğini anlayamıyorum Sokrates. İstersen bana değil de, başka birine sor.

S: Bu adam kendisine hizmet edilmesini hiç istemiyor ve sözünü ettiğimiz şeye, yani cezaya katlanmıyor.

K: Söylediklerine hiç aldırılmıyorum Sokrates. Sana Gorgias'ı memnun etmek için yanıt verdim.

S: Peki ama, ne yapalım yani? Konuşmamızı bitirmeyip de yarıda mı keselim?

K: Nasıl istersen.

[...]

K: Amma baskı yapıyorsun Sokrates! Sonunda sen bu tartışmayı ya burada keseceksin ya da başka biriyle sürdüreceksin.

[...]

K: Sen kendin yalnız başına konuşarak ya da kendi sorduğuna kendin yanıt vererek sürdüremez misin tartışmayı?

S: Epikharmos'un dediği gibi, eskiden iki kişinin söylediğini, şimde tek başıma mı söyleme mi istiyorsun? Korkarım ki öyle yapmak zorunda kalacağım. Ama bana göre, tartıştığımız konu üzerinde doğru ya da yanlış her ne varsa, bunu ortaya çıkarmak için yarışmalıyız; çünkü bu noktayı aydınlatmak hepimizin kazancı içindir (505c-506).

Kallikles'in Sokrates'i kurnaz kelime oyun yapmakla, Sokrates'in ise Kallikles'i bir şey söylemeden "kelime sarf etmekle" suçlaması (483e), bu kopuşun ilk habercisidir. Eğitimin ancak dünyevi kazanımlarla temellendirilebileceğini savunan Kallikles, Sokrates'le sürdürdüğü tartışma ile ilgili de benzer bir tavır sergiler. Oysa Sokrates'e göre diyalog ne bir "tartışmayı kazanma" alanıdır, ne de birbirini memnun etmeyi hedefler; birlikte girilen bir hakikat arayışıdır. Diyalogu sürdürmek, bu nedenle kelime sarf etmenin ötesine geçer ve tarafların dönüşüme açık oldukları bir ilişki formunu tanımlar. Sokrates Kallikles'i bir şey söylemek yerine, ses çıkarmakla eleştirirken, bu eleştirinin Kallikles'in savunduğu görüşlerle ilgili olmadığını not etmek gerekir. Sokrates'in sözünü ettiği şey, tartışmaya açık olmamak ve hakikat arayışı içinde kişinin kendini dönüştürme imkanına açmamış olmasıdır. Kallikles aksine tartışmayı sadece bir "argüman kazanma" ya da söylenenleri çürütme ile sınırlı görür. Bu anlamda "ses çıkarmanın" ötesine geçmek demek, hakikat arayışına ve felsefi sorgulamaya karşı bir sorumluluk duymak demektir.

Adaletin ancak başarı ve güç için bir araç olduğunu iddia eden Kallikles, kendini bile koruyamayan birinin nasıl olup da başkaları tarafından takdir edileceği sorusunu yöneltir (522b). Sokrates bu soruya cevaben bir hikaye anlatmaya başlar. Soru-cevap ile devam etmek yerine bu noktada mit formuna geçmenin önemi nedir? Sokrates hangi nedenle böyle bir tercih yapmıştır? Daha önce, Sokrates'in adil bir ruhun dünyevi kazanımlarla temellendirilemeyeceği

görüşünden söz etmiştik. İşte mit formuna geçişin, tam da bu görüş ile paralellik gösterdiğini iddia edebiliriz. Hatta Sokrates'e göre, anlatacağı hikaye — *Protagoras* bağlamında tartıştığımız “ispat” iddiasında olduğu gibi — mutsuzlukların en büyüğünün Hades'e suçlarla dolu bir ruhla gitmek olduğunu *kanıtlar* (522e). Kallikles'in “sadece bir masal” olarak dinleyeceği hikaye, Sokrates için hakikatin bir ifadesidir (523) . Böylece Sokrates, Kallikles'in kendisine yönelttiği insan yaşamına dair her şeyi göz ardı ettiği suçlamasına ve onu kendi tartışma zeminine çekme çabasına mit ile karşılık vermiş olur. Kallikles'in sorusuna onun öngördüğü paradigmanın dışına çıkarak cevap vermek isteyen Sokrates, mevcut zaman ve mekanı, dünyevi kazanımlarla sınırlı kalan bir paradigmayı mit formu aracılığıyla aşar.

Aktarılan hikayenin içeriği, Sokrates'in o ana kadar argümantasyon yoluyla savunduğu görüşün aynısıdır: Bu görüş, adalet erdeminin geliştirilip korunduğu bir hayatın, adaleti reddeden bir hayata göre daha önemli kazanımları olduğu ve adaletsizliğe uğramanın adaletsiz davranmaya tercih edilir olduğu görüşüdür. Bu noktada mit, dünyevi başarıların ötesine geçen bir bakış ile mevcut zaman ve mekan belirleniminin ötesine geçer ve insan deneyiminin ufkunu çizer. Mit ile tartışmaya dahil olan ölüm sonrası hayat teması sayesinde Sokrates, ne Kallikles'in insan deneyimini dünyevi kazanımlar ile sınırlayan bakışına hapsolür ne de Kallikles'in yönelttiği insan hayatına dair gerçekleri reddediyor olduğu suçlamasına teslim olur. Aksine mitik anlatım formu insanın en temel deneyimlerinin ikonik ve sembolik temsili sayesinde imgesel bir kavrayışı canlandırır⁶ ve insan deneyiminin ufkunu bu dünyadan hareket eden ama mevcut zaman ve mekanın belirlenimi ile sınırlı kalmayacak biçimde belirler.⁷ Evrensellerin taşıyıcısı soyut kavramlar yerine, hayalgücüne ve duygulara hitap eden imgelerdir. İşte Sokrates'in mitin bu konu hakkında, yenilgiye uğramamış tek iddia olduğuna yönelik saptaması bu bağlamda önemlidir (527b).

Anlatılan hikaye insanlığın ortak deneyimini ve ortak hafızasını kateder; nesilden nesile aktararak korunur. Modernist bir bakışın sadece metafizik kurgular ya da Kallikles karakterinde olduğu gibi sadece “masal” olarak nitelendireceği mitler, Antik Yunan'da toplumsal bir karaktere ve işleve sahiptir. Sokrates'in mitin, reddedilmeden, yenilgiye uğramadan kalan tek düşünce olmasına yönelik ifadesini mitin bu toplumsal ve tarihsel işlevi çerçevesinde anlayabiliriz. Kallikles'in insanın dirimselliğini göz ardı ettiğine ve bu dünyadaki deneyimin Sokrates'i haksız çıkarttığına dair ısrarlı suçlamasına karşı Sokrates'in

⁶ John Anton (2001), s. 19.

⁷ a.g.e. Ch. III, p. 20. J. Anton, imge [*Phantasmata*] olmadan herhangi bir düşünme faaliyetinin olamayacağı görüşünün özellikle Aristoteles için temel bir iddia olduğunu belirtir. “It is impossible to think without an image [*phantasma*],” (*De Memoria* 450a 1; cf. *De Anima* 431a 15–20 & 432a 8–12). Yazının son bölümünde söz edileceği üzere, *Phantasmata* 'nın arzu ve motivasyon ile yakın ilişkisi mitin rolü açısından ayrıca önemlidir.

verdiği yanıt da mitin bahsettiğimiz toplumsal işlevini hatırlatır. Sokrates'e göre eğer insanlar, ortak bir deneyimi paylaşmasalardı, birimizin hiç kimse tarafından paylaşılamayan bir deneyimi olsaydı, bunu diğerlerine aktarması oldukça güç olurdu (481d). Sokrates, yukarıda söz ettiğimiz hikayeyi anlatmaya başlamadan hemen önce şöyle der: "Sen masal sanacaksın ama ben gerçek bir hikaye olduğuna inanıyorum; anlatacaklarım doğrudur, bundan emin olabilirsin" (521e). Sokrates her mantıksal analize ve akıl yürütmeye kayıtsız kalan, argümanları kelime oyunundan ibaret gören Kallikles ile tartışmayı sürdürebilmenin son yolunu mit formunda bulur. Bu açıdan mitin felsefi rolü, dilin sınırları ve insanlığın ortak zemini üzerine düşünmeyi reddetmenin insan hayatında ne anlama geldiğini hatırlatan bir anın temsili olarak ortaya çıkar.

Peki, miti ciddiye almayan Kallikles'i sadece irrasyonel bir anlatım formunu reddeden biri olarak yorumlayamaz mıyız? Öyleyse, Kallikles'in itirazı mit yerine rasyonel bir akıl yürütmeye yönelik bir tercih olarak ortaya çıkmaz mı? Bu noktada, Kallikles'in sadece miti değil, her türlü argümanı ilk baştan itibaren ciddiye almama konusunda ısrarlı olduğunu hatırlamalıyız; iddialarındaki tutarsızlıklar ve argümanın bütünlüğü onun için bir önem arz etmez. Bu nedenle, söz konusu olan sadece mitin önemsenmemesi değil, benzer biçimde mantıksal analizin de reddedilmesidir. Sokrates'in hakikat arayışında mit, mantıksal analiz ve ussal çözümleme ile eşit geçerliliğe ve öneme sahiptir. Diğer bir deyişle, hikaye anlatımı rasyonelitenin çözümsüz kaldığı noktada irrasyonel olana başvurmak anlamına gelmez. Daha önce de tartıştığımız gibi mit, Sokrates'in o ana kadar diyalektik formda savunduğu temel felsefi görüşlerinin tekrar aktarımıdır. Mitik anlatım formu, Sokrates için eğitimin en yüksek formu olan diyalektiğin yerine geçecek başka bir öneri değil, onun tamamlayıcı ve vazgeçilmez bir parçası olarak sunulur.

Devlet

Doğruluğun kendi içinde iyi, dünyevi kazanımlara ve sadece görünüşte doğru olan hayata göre üstün bir hayat olup olmadığına ilişkin tartışmanın yürütüldüğü *Devlet*, mitin çok boyutlu işlevselliğini gündeme taşımaya açısından önemlidir. Üstelik bu diyalog, bazı masal ve *mimesis* (taklit) formlarının, eğitim açısından zararlı olduğu görüşünün en net ifade edildiği diyalogdur. Mitin ve *mimesis*'in sürekli yeniden tanımlandığı, yasaklanıp, serbest bırakıldığı, bir yandan imgelerin insanları tutsak eden niteliğinden dem vururken, öte yandan felsefe tarihinin en unutulmaz imgelerinin yaratıldığı bir diyalogla karşı karşıyayız. Bu açıdan *Devlet*'in tutarlı bir doktrin savunusundan çok, estetik, eğitim ve politikanın bağlantılarını, içsel ilişkilerini durmaksızın araştıran dinamik bir metin olduğunu iddia etmek mümkündür. Diyalog, katılımcıların çevreleriyle kurdukları mimetik ilişkinin hem eleştirisi, hem de felsefi eğitim süreci olarak bu

ilişkinin sahnesidir. *Devlet*'in dramatik ve performatif yapısını vurgulamak, ortaya atılan sorunun sadece adaleti, doğruluğu tanımlama çabası değil, bu çabanın kendisinin katılımcıları nasıl etkilediği sorusu olduğunu gözler önüne serer. Bu çalışmanın sınırlarını göz önünde bulundurarak, ideal devlette mitin eğitim ile en açık biçimde ilişkilendirildiği 2. Kitap, 3. Kitap ve 10. Kitap'taki tartışmalara değineceğim.

1. Kitap'ta⁸, doğru görünmeyi öven ve doğru olmak yerine sadece görünüşte doğru bir hayatın her zaman daha kolay ve daha kârlı olduğunu savunan Thrasyamakhos, “doğruluk ile eğriliğin özünü kabaca ters yüz” etmiştir (367b). 2. Kitap'ta, Glaukon doğruluktan uzak bir hayatın daha kazançlı olduğu görüşünün toplumda genel kabul gördüğünü ve mantıksal tutarlılığını vurgulasa da, bunu kendi davranışlarını yönlendirecek bir model olarak benimsemeyi reddeder. Glaukon her ne kadar doğruluğun üstünlüğüne ve adil bir yaşamın kendiliğinden iyi olduğu görüşüne ikna olmayı arzu etse de, bu görüşün çocukluğundan beri dinlediği bazı hikayeler ve bu dünyada gördükleriyle uyumsuz olduğunu öne sürer. Glaukon ve Adeimantos kardeşler, ne bu farklı dünya tahayyüllerinden birini davranışlarını yönlendirecek bir model olarak benimsemiş, ne de tamamen reddedebilmiştir.

Glaukon, Sokrates'in savunmasını istediği doğru insan idealinden şöyle söz eder:

Onda doğruluktan başka bir şey kalmayın. Deminki eğrinin tam karşıtı olsun. Hiç eğrilik etmeden eğri görünsün ki, kötü ünden gelecek zararlardan sarsılmadığı denenmiş olsun; ölünceye kadar ayrılmayın tuttuğu yoldan, doğruyken ömrü boyunca eğri görünsün ki, eğrilikle doğruluğun son kertesine varan iki insandan hangisinin daha mutlu olabileceğini anlayalım (461c-d).

Ancak Glaukon bu idealin dünyada örneklenebilme ihtimaline şüpheyle yaklaşır; Sokrates'in savunacağı adalet anlayışını model olarak kabul eden kişi “Tanrı gibi yaratılmıştır” (366c). Bu açıdan Glaukon'a göre adalet, doğruluk tanımı, bu dünyada erişebilirliği olmayan, ancak bu dünyanın nasıl olması gerektiğine dair dilekleri ifade eden, içsel olarak tutarlı formel bir tanım olabilir. Çocukluğundan bu yana şairlerden dinlediği masallar, çevresinden duydukları kendiliğinden iyi, adil hayata bu dünyada ulaşılmadığı yönündedir. Ancak Glaukon'un ruhu buna tam olarak teslim olmamıştır. İlginç olan şudur ki, Glaukon'un dünyada örneklenmediğini düşündüğü doğru insan ideali, gençleri zehirlemekle suçlanan ve ölüme mahkum edilirken bile hakikat arayışını sürdüren gözlerinin önündeki Sokrates'te tam anlamıyla vücut bulmuştur. Bu durumda, sorun doğruluk tanımının bu dünyada bir karşılığının olmamasından çok, eğitim

⁸ *Devlet* (Çev: Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1999. 1. 2. ve 3. Kitap'tan yapılan alıntılar bu kitaptandır.

ve yetiştirilme biçimiyle şekillenen eğri ve doğru anlayışımızın bizi kör edebilecek olmasıdır. İşte Glaukon ve Adeimantos için Sokrates ile birlikte yürütülecek hakikat arayışı, felsefi yaşama doğru ve bu körlüğü ortadan kaldırmaya yönelik bir adım olarak görülebilir.

Çocukların nasıl yetiştirilmesi gerektiği sorusu, doğruluğun toplumda nasıl oluştuğunu gösterecek sorulardan biri olarak ortaya atılır. Bazı hikaye ve masalların yasaklanması gerekliliğinin tartışıldığı bir diyalogda, Sokrates'in eğitime ilişkin tasarımını bir hikaye anlatmış gibi ele alma önerisi dikkat çekicidir (376e). Öneri, birlikte uslamsal bir çözülemeye girişmek değil, hayal gücünü harekete geçiren bir tür oyuna davettir. Miti yasaklanması gereken, kurmacadan ibaret bir form olarak niteleyen Sokrates, ideal devletteki eğitim tasarımını mit olarak nitelendirmekten geri kalmaz. Sokrates bir yandan mit anlatıcılarının sınırlandırılmasını savunur, öte yandan ideal devlet yapısını kurarken yine mitik forma başvurur (472a-473b). Mitin rolüne ilişkin bu gelgit tüm diyalogu kateder. Özellikle 2. Kitabın sonunda Platon, şairlerin aktardığı masalların kurmacadan (*pseudai*) ibaret olduğunu ve yalanı yararlı kılan (368d) masalların yasaklanması gerektiğini öne sürer; her mit eğitim için uygun değildir. Bu masallar ruhlara kazınan "gerçek yalanlardır":

(...) aldanmış insanın içindeki bilgisizliğe gerçek yalan deseler, çok doğru olur; çünkü sözle aldanma, yani yalan, içimizdeki bir halin benzeri [*mimēma*], gölgesidir (382c).

Çocuklara kapasiteleri tam gelişmeden aktarılan masallar onların adaletle ilgili bakışlarını, kendileri ve dünya ile ilgili kavrayışlarını büyük ölçüde belirler. Hikaye ve şiirler çocuklara sadece büyükleri tarafından anlatılmaz; bunlar aynı zamanda okullarda, festivallerde ve dramatik performanslarda aktarılır, tekrar edilir ve ezberletilir; Antik Yunan toplumunun önemli iletişim araçları olarak görülebilirler. Bu anlamda, Platon'un şair ve hikayelere ilişkin sorgulamasını, egemen bir iletişim aracının eleştirisi olarak yorumlamak da mümkündür. Bu masallar, bilinçli olmasa da, çocukların hayal güçlerini ve dolayısıyla karakter oluşumunu etkileyen normatif paradigmalara haline gelir. Bu normların içeriği kadar nasıl, hangi yollarla benimsedikleri de önemlidir. Hikayeleri pasif biçimde dinleyen çocuklar, Glaukon ve Adeimantos örneğinde olduğu gibi, adaletin bu dünyaya ait olmayan bir ideal olduğuna yönelik bir inanç sistemi geliştirebilir, böylelikle toplumsal adalet için gösterilen gayrete nafile çaba gözüyle bakmaya başlarlar.

Oysa felsefi bir yaşam, hem ruhun, hem de devletin doğruluk prensiplerinin sorgulanışı ve bu prensiplerin *aktif* biçimde oluşturulması anlamına gelir. İşte, Sokrates'in Glaukon ve Adeimantos'a yönelttiği, ideal devletteki eğitimi bir hikaye anlatmış gibi tasarlama önerisi, felsefi sorgulamanın bu aktif boyutu göz önünde bulundurularak anlaşılmalıdır. İki kardeş, bir devlet kurmuş gibi davranır ve yeni bir hikayenin oluşturulmasında Sokrates'e katılırlar. Mitin

karakter oluşumuna etkisi, 3.Kitap'ta *mimesis* ile ilişkisi açısından tartışmaya açılır.⁹ 3. Kitap'ta, bekçilerin gençliklerinde doğruyu şiar edinmeye çalışanlara öykünmeleri, onları taklit edecek biçimde, doğru bir insanmış gibi davranmaları tavsiye edilir. Bu mimetik ilişki, bekçilerin doğru bir hayatı benimseme yönündeki eğitim sürecinin bir parçasıdır. Doğruluk timsali kişiler ve kahramanlar gibi davranmak, basitçe onların yaptıklarını taklit etmek değil, davranışlarını yönlendiren prensipleri bilinçli olarak içselleştirmek anlamına gelir. Glaukon ve Adeimantos'un devletin kurucularıymış gibi davranarak dahil oldukları bu ciddi oyunda, benzer bir mimetik ilişkiyi ifa etmekte olduklarını iddia etmek mümkündür. Bu sayede, sorgulanmamış normlar su yüzüne çıkar, tasarladıkları doğruluk paradigmasının kendi ruhları ve mevcut Atina toplumu ile benzerliği ve farklılığı mercek altına alınır. Böylece Platon bize mitin ve mit ile *mimesis* arasındaki ilişkinin etik ve politik bir boyutu olduğunu ve adil bir toplum sorusuyla doğrudan ilişkili olduğunu hatırlatır.

10. Kitap'ta¹⁰ mit, adil bir hayat sürmenin getireceği ödülün ve adaletten uzaklaşmanın getireceği cezanın ne olduğu ile ilgili tartışmanın bir parçasıdır. Bu ödülün ne olduğu ile ilgili mantıksal analizden hemen sonra Sokrates tartışmanın tamamlanabilmesi için bir hikaye anlatmanın gerekli olduğunu belirtir. Peki, tartışma tamamlanmak için neden mite ihtiyaç duyar? Sokrates'e göre tartışma hem bu dünyada, hem de ölüm sonrası hayatta ödül ve cezanın ortaya koyulması ile tamamlanabilir; ruhun ölümsüzlüğü bunu gerektirir. Epistemoloji, ontoloji, etik için temel bir varsayım olan ruhun ölümsüzlüğü ise mitik bir anlatım formunu ima eder. Başka bir deyişle, yukarıda sözü edilen tartışmanın en temel varsayımlarından biri olan ruhun ölümsüzlüğü mitik bir boyut içerir. Bu nedenle, mit herhangi bir retorik form tercihi değil, ölüm sonrası hayatla ilgili konuşabilmek için gerekli olan yegane formdur. Peki, mantıksal analiz tamamlandıktan sonra diyaloga dahil edilen mitin felsefi işlevini nasıl anlamalıyız? Ruhun ölümsüzlüğü kanıtlanabilir mi? Ya da birini ruhun ölümsüzlüğüne inandırmak için nasıl bir ispat yeterli olabilir?

⁹ *Mimesis*'in toplum ve ruh üzerindeki etkisi tüm diyalog boyunca konu edilir. 2. ve 3. Kitap'ta *mimesis* eleştirisi, şairler ve bazı dinsel ritüellerin eleştirisi biçimindedir. 3. Kitap, bekçiler için bazı *mimesis* formlarına izin verirken, 10. Kitap'ta, arzuları harekete geçiren poetik *mimesis*'in tamamen yasaklanması gündeme gelir. Platon'un *mimesis*'i ele alış biçimi, literatürde pek çok farklı yoruma yol açmıştır. Platon'un yaklaşımının çelişkili olduğu iddiası için bkz. Julia Annas, *An Introduction to Plato's Republic*, New York: Oxford University Press, 1981. s. 9, 336-44. *Devlet*'teki farklı *mimesis* anlayışları için bkz. Stephen Halliwell, *The Aesthetics of Mimesis: Ancient Texts and Modern Problems*. Princeton: Princeton University Press, 2002.

¹⁰ *Devlet*, (Çev: Hüseyin Demirhan), *Platon Toplu Diyaloglar*, Cilt: I (Önsöz: Selahattin Hilav), İstanbul: Eos Yayınları, 2008. 10. Kitap'tan yapılan alıntılar bu kitaptandır.

Er Miti'nin dikkat çekici özelliklerinden, mitin bir hikaye anlatıcısı tarafından aktarılmasıdır. Sokrates, Er'in ağzından anlatılan hikayenin aktarıcısıdır; ruhun ölümsüzlüğü Er tarafından dillendirilen bir hikaye olarak aktarılır. Temelde adil olmanın adil olmaktan daha iyi olduğunu uslamlayan bu söylende Er öldükten sonra bu dünyaya geri döner ve diğer dünyada gördüklerini, adil olan ve olmayan ruhları bekleyen şeyleri, ruhun iyiliği için adil olmanın önemini anlatır. Bu noktada dikkat çekici olan Sokrates'in mitin aktardıkları ile kendi söylediklerini birbirinden ayırt etme çabasıdır:

İşte böylece, efsane de unutulmaktan, kaybolmaktan kurtulmuş Glaukon, (efsaneye) inanırsak, bizi de kurtarır bu efsane. O zaman Lethe ırmağını sağ salim geçer, ruhumuzu tertemiz tutarız. Bana güvenir de, ruhun ölümsüz ve kötülüğün de, iyiliğin de her türlüşüne dayanacak güçte olduğuna inanırsanız, her zaman yukarı çıkan yolda yürürüz, her şeyde bilgelikle doğruluğa uyarız (612c-d).

Hem Sokrates ve hem de hikayenin aktardıkları en temelde adil olmanın adil olmayana göre daha iyi olduğunu uslamalar; ikisi arasındaki fark birinde tartışmayı yürütenin Sokrates olması, diğerinde ise hikaye aktarıcının ruhun gerçek doğasını deneyimlemiş, tanıklık etmiş biri olan yiğit Er olmasıdır. Bu nedenle hikaye anlatıcı tarafından aktarılan adil olanın öteki yaşamda karşılığını alacağı bilgisi, bizim için ulaşılması imkansız olan aşkın bilgidir. Oysa Sokrates'in yine ruhun ölümsüzlüğü inancından beslenen görüşlerine güvenmek bu dünyada adil yaşamak ve felsefi bir hayat sürmek için sürekli bir çaba ve arayış içinde olmak anlamına gelir. Ruhun ölümsüzlüğüne inanmak bu dünyada felsefi bir hayata doğru atılan ilk adım olacaktır; Sokrates'in söylediklerine ikna olmak farklı bir hayat sürmeye yönelik bir çaba gerektirir. Bu aynı zamanda diyalogun kendisini bir eğitim edimi ve süreci olarak görmenin öneminin de altını çizer; böylece "ikna olmanın" sadece bir argümanın geçerliliğini kabul etmek ya da bir fikrin çürütülmesi anlamına gelmediğini anlamış oluruz. Son kertede bu hayatın neden tercih edilmesi gerektiğine ilişkin bir ispat verilemez; ne mantıksal bir analiz ne de Er miti, Sokrates'in tavsiyesi için temel olan ruhun ölümsüzlüğünü kesin olarak kanıtlayabilir. K.Morgan'ın bu konuyla ilgili ifade ettiği gibi "mit Sokratik hayalgücünün ürünü değildir; ancak tartışmada Sokrates'in argümanının bir sonucu olarak ortaya çıkar. Sokrates tarafından bir yandan geçerliliği kabul edilir, diğer yandan müphem bırakılır."¹¹

Bu iki yönlülük tam da hakikat arayışı sürecini mümkün kılan şeydir. Ruhun ölümsüzlüğü sayesinde öteki dünyada nelerle karşılaşacağı ispat edilemez; ve işte tam da bu imkansızlık, hakikat arayışını bu dünyada sonu gelmeyen bir süreç ve ruhun arındırılması anlamına gelen bir çaba olarak ortaya koymamızı sağlar.

¹¹ Kathryn Morgan, *Myth and Philosophy from the PreSocratics to Plato*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000. s. 209. Türkçe çeviri bana aittir.

Bu sayede bir eğitim süreci olarak felsefi yaşam bizi saf bir ruha yaklaştırabilir. Adil olmanın adil olmamaktan daha iyi olduğu her ne kadar analitik metotla tartışılabilir de, bu tartışma ruhun ölümsüzlüğü ile ilgili düşünmeyi ve o ana kadar tercih edilen anlatım formuyla söylenemez olanı mitik bir anlatım formuyla aktarmayı gerektirir — ruhun ölümsüzlüğünden ancak mitik bir anlatım formuyla söz edilebilir. İçerik ile form arasındaki bu ilişki tüm diyaloglarda olduğu gibi burada da temel bir yere sahiptir. Konuşmacılar sürekli olarak farklı anlatım düzeyleri, söyledikleri ile söyleme biçimleri arasındaki ilişki, dilin sınırları ve diyalogu nasıl bir motivasyonla sürdürdükleri üstüne düşünmeye davet edilirler. Sokratik diyalogun katılımcılar için eğitimsel bir edim olması ve kendilik bilgisine yönelik sürekli bir araştırmayı içermesinin önemli bir boyutudur bu.

Mitin felsefi rolü ile ilgili özetle üzerinde durduğumuz bu üç diyalog aracılığıyla mitin Platon felsefesindeki temel ve farklı düzlemlerdeki işlevine dikkat çekmeye çalıştım. Diyalektik metod ile içiçe geçerek ilerleyen mit, bazen soru-cevap diyalektiğinin zeminini oluşturur, bazen de diyalektik tartışmanın içinden bir zorunluluk olarak belirir. Sokratik diyalogları eğitimsel bir edim olarak anladığımızda mitik anlatım ile ikna olmanın konuşmaya katılanlar açısından ne anlama geldiğini daha net görmüş oluruz. İkna olmak, ruhun İdealara çevrilmesi ile yaşanacak dönüşüm sürecinin ilk adımı olacaktır.

Eğitim ve Mit

Mitin felsefi ve toplumsal rolüne ilişkin şu ana kadar tartıştıklarımız ışığında, diyalogları birer eğitimsel edim olarak anlamamızın mit ile ilgili kavrayışımızı nasıl derinleştireceğine bakalım.

Paideia başlıklı kitabında, Jaeger Werner eğitimin Antik Yunan toplumundaki işlevini şöyle açıklar:

Eğitim sadece bireye yönelik bir pratik değildir: öncelikle topluluğun bir fonksiyonudur. Bir topluluğun karakteri onu oluşturan bireylerce ifade edilir ve politik bir hayvan olan insan için, diğer tüm hayvanlardan daha fazla, davranışlarının kaynağı toplumsaldır. Topluluğun üyeleri üstündeki şekillendirici etkisi, her yeni nesil bireyi yetiştirmek üzere gösterilen kasti çaba biçiminde sürekli canlı tutulur. Toplumların yapısı, hem toplumu hem de her üyeyi ayrı ayrı bağlayan yazılı olan ve olmayan yasalardan oluşur. Bu nedenle, her toplumda *paideia* belli bir *standartın* aktif farkındalığı biçimini alır.¹²

¹² Werner Jaeger, *Paideia, The Ideals of Greek Culture*. Vol. 1, NY: Oxford University Press, 1967. s. xiv. Türkçe çeviri bana aittir.

Mit, eğitim ile öncelikli olarak tam bu noktada ilişkilidir. Platonik mitler dönemin dini inançlarını ve ruhun arınması gibi ritüellerini ifade eden Orfik ve Pisagorcu temalar içerir. Bununla beraber, Sokratik diyalogların çoğunda ruh *Phaedo*'da Simmias'ın Pisagorcu geleneğe atıfla dillendirdiği gibi bir epi-fenomen değil etik değerlerin mekanı olarak ele alınır; ruhun kurtuluşu ve arınması ise felsefi bir yaşamı gerektirir. Platon her ne kadar dönemin dini geleneklerinden tamamen kopmamış olsa da, bunları iyi yaşam arayışının temelini oluşturan felsefi yaşam anlayışı ile ilişkilendirir. Bu açıdan mit bir hikaye aktarımı olarak retorik bir işleve sahip olmanın ötesinde, bir evrensellik fikrini barındırır. Daha önce de belirttiğim gibi nesilden nesile devredilen insanlık değerlerinin ve standartlarının bir modelini, paradigmasını ifade eder.

Mit bu değerlerin hem yansımaları, hem de onları dönüştürecek bir dinamik olarak işlev görür. Topluların sürekli kendini yeniden inşa etme süreci olması açısından bu işlev, kurucu (constitutive) bir işlevdir ve mitler radikal bir değişim geçiren M.Ö 4.yy Antik Yunan toplumu için birer referans noktası oluşturmaktadır. Bu vurgu, mitin çok boyutlu işlevi ile ilgili göz ardı etmememiz gereken bir noktayı daha açığa çıkarır. Yukarıda değindiğim gibi, Platon bir yandan Orfik gelenekle kökten bağlıdır, öte yandan onu dönüştürme çabası içindedir. Bu ikircikli ilişki, mitin toplumsal işlevinin tek boyutlu anlaşılmasını imkansız kılar. Mitik form bir yandan dönüştürücü, eğitimbilimsel bir görev üstlenirken, aynı zamanda Platon'un, mitin halk üstündeki nüfuzunu kullanmaktan kaçınmadığını görürüz. Bazı diyaloglarda konu edilen seçkinler ve sıradan insanlar ayrımını göz önünde bulundurursak, *mythos*'un özellikle halka yönelik söylemlerde etkin olduğu iddia edilebilir.¹³ Örneğin, insanların doğuştan altın, gümüş, tunç ve demir metalleri ile yoğrulduğunu ve hangi işe uygun olduğunun böylece belirlendiğini anlatan Fenike masalı (414a-415d) “gerekli bir yalan” olarak nitelendirilir ve hem yurttaşları hem de önderleri bu masala inandırmanın öneminden söz edilir (414c). Glaukon ve Sokrates, masalın söylenip, yayılmasını kadere bırakmak konusunda anlaşırlar.

Platon için felsefe, insanlığın ufku kat eden değerlerin teorik ve pratik açıdan temellendirmekle yükümlüdür. Diyalektik form ve mitik anlatım bunun iki temel ayağını oluşturur. Diyalektik analiz ve mantıksal çıkarım mitin aktardığı değerlerin temellendirilmesi için gerekli kesinliği sağlayabilse de, mitin ortaya koyduğu hakikat bir ispat değildir; mit Sokratik diyaloglarda temellendirmeden muaf bir statüye sahiptir. Bir önceki bölümde de söz ettiğimiz gibi bu epistemik imkansızlık *mythos* açısından bir zayıflığın ifadesi değildir. Sokrates'in bu konuyla ilgili ifadesi şöyledir:

¹³ Mitin halk üzerindeki nüfuzu ve seçkinlik ile ilişkisine yönelik bu yorum için isimsiz hakeme teşekkür ederim.

Bununla beraber, bu şeylerin benim anlattığım gibi olduğunu iddia etmek akli başında bir adamın işi değildir. Bununla beraber ruhlarımız ve oturdukları yerler için böyle olsa da veya buna yakın olsa da mademki ruhlarımızın ölmezliği şüphe götürmüyor onu iddia etmek, yüksekten atıp tutmak bence deliliktir. Göze alınması gereken bir tehlike var; o da bu ölmezliğe inanmaktır. Bu tehlike gerçekten güzeldir. Bunu büyülü sözler ve dualar gibi kendi kendimize tekrar etmeliyiz. İşte bu yüzden, hatta uzun zaman, bu masal üzerinde duruyorum (114d).

Mitin otoritesini kabul etmek Platon tarafından “güzel bir risk” olarak ifade edilir, çünkü bu felsefi bir hayat yönünde, hakikat arayışına doğru atılan bir adımı temsil eder. Bu bir risktir çünkü bir yandan bu dünyada doğruluğu ispatlanabilir bir bilgiyle atılan bir adım değildir; öte yandan bu “epistemik imkansızlık” onu zayıf kılmaz; aksine bu dünyada felsefi bir eğitim yönünde atılacak bir adımı mümkün kılar. Bu noktada *mythos* ve hayret (*thaumasia*) arasındaki ilişkiye dikkat çekmek gerekiyor. Doğası gereği bilmek ve keşfetmek arzusu ile yönlenen insan, varlığın temel ilkeleri ve cevabı bulunmayan sorular karşısında kendini bir *aporia*’da bulur; işte *thaumasia* bu çıkmaz karşısında duyulan hayret ve şaşkınlık durumunu ifade eder. J. Anton, Aristoteles’in *Metafizik*’te *thaumasia*’yı felsefi sorgulama için ilk adım olarak nitelendirdiğine dikkat çeker:

İnsanlar bugün felsefeye doğru yönelimlerini ve ilk olarak felsefi düşünebilmelerini hayret duygusuna borçlular; ilk başta malum bazı zorluklarla ilgili bir merak geliştirdiler, sonra yavaş yavaş daha büyük konularla ilgili düşünmeye başladılar; mesela ayın, güneşin, yıldızların ve evrenin başlangıcıyla ilgili kafa yordular. Şaşkın ve merak eden biri kendi cehaletiyle yüzleşmiştir (hikayelere seven biri aynı zamanda bilgelik aşığdır, çünkü mit hayret verici şeylerle doludur).¹⁴

Hayret içindeki kişi kendisiyle ilgili bir şey bilmiyor olmanın şaşkınlığı içindedir. Bu hayret duygusu ve ona eşlik eden merak, kişinin kendilik bilgisi ve felsefi yaşam yönünde attığı ilk adımdır. Yukarıda belirttiğimiz gibi, imgesel bir kavrayışı canlandıran mit, hayret ve merak barındırır. Evrensellerin taşıyıcısı, soyut kavramlar yerine hayalgücüne ve duygulara hitap eden imgelerdir. İşte mit tam bu anlamda, ruhun iyi bir hayat arayışına yönelmesini sağlayacak itici bir güçtür. Örneğin miti bir “masal” olarak dinleyen Kallikles ve *Devlet*’in benzer karakteri Thrasymakhos diyalog boyunca hiçbir hayret duygusuna kapılmayan karakterler olarak resmedilirler. Mit motive edici bir güç olarak Sokrates tarafından son çare olarak diyaloga dahil edilse de, bu iki karakterin hayret

¹⁴ John Anton (2001), s. 19. Aristoteles, *Metaphysics* (Tr. W.D. Ross), Book I. 2, 982b 12-21. (Türkçe çeviri bana aittir.) Aristoteles’in mit ve hakikat arasındaki ilişkiye dair görüşü için ayrıca bkz. *Metaphysics*,. Bk. II. 1. 993b, 19-31.

duygusundan uzak olmaları ve mitleri birer kurmacadan ibaret görmeleri eğitim sürecine adım atmamalarının bir göstergesidir. Mitik formun hem evrenselliğın taşıyıcısı olması hem de ispat gibi bir kesinlikten yoksun olması bir zayıflığın ifadesi değil, aksine insanın aynı anda hem sonlu hem de mevcut zaman ve mekanı aşabilen bir varlık oluşunun bir göstergesidir. Felsefi bir hayatın neden değerli bir hayat olduğu sorusuna herkesi eşit derecede epistemik bir kesinlikle ikna edecek bir argüman veremeyiz; örneğın *Phaedo*'da Simmias ruhun ölümsüzlüğüne dair argümanın geçerli olmasına rağmen kendisini ikna etmediğini söyler. İşte bu açıdan, ortak bir zemin arayışı olarak mitin yukarıda alıntıda söz edilen “standartların aktif farkındalığı”nı oluşturduğunu iddia edebiliriz.

Sonuç ve Değerlendirme

Sonuç olarak, şu ana kadar tartıştığımız ışığında Sokratik diyaloglarda mit ve diyalektiği birbirlerine indirgenemez, bir arada varolan ve birbirlerini tamamlayan formlar olduğunu söyleyebiliriz.¹⁵ Diyaloglar boyunca iki form arasında süregelen gelgit ve geçişkenlik dilin sınırları üstüne bitmeyen bir düşünme pratiğidir; bu iki form arasında gidip gelirken konuşmacılar dilin sınırları ve insan olmanın aynı anda hem sonluluğu hem de sonsuzluğu üstüne düşünmeye davet edilirler. Mitler çıkarımsal yöntemle doğruluğu iddia edilen görüşleri basitçe örneklendirmek amacıyla sunulmaz; iki form arasındaki dinamik ilişki felsefi analizin imkanlarına ilişkin bitmek bilmez bir arayıştır. Plato için eğitim ruhun felsefi bir hayata, iyi hayata doğru dönüşü ve dönüşümüdür; mit ile bilgi arasındaki ilişki de bu çerçevede görünür olur. Burada bilgi ve hakikatin, modern anlayışın benimsediği sınırlı epistemik kavramlar olmadığını hatırlamalıyız. “Epistemoloji modern bir adlandırmadır; ampirik ve formal bilimlerin sağladığı bilgi ve hakikatin sınırlı bir boyutunu ifade eder.”¹⁶ J.P.Anton’ın dikkat çektiği gibi modern paradigma içinde *logos* bilimin alanı, sınırı ve kriterlerine ilişkin bir araştırma halini alırken, bilim doğruluk için tek geçerli model haline gelir. Oysa Yunanlılar için bilim insan zihninin ancak tek bir boyutuna işaret etmektedir.

¹⁵ J. Anton Antik Yunan’daki hakikat arayışının mitik, epistemik ve felsefi olarak üç boyutta incelenmesi gerektiğini iddia eder. Bu üç boyut, insan düşüncesinin zenginliğinin bir ifadesi olarak ortaya koyulur. Mitin Antik Yunan toplumundaki rolü için bkz., Jean-Pierre Vernant, *Antik Yunan’da Söylen ve Toplum*, (çev: Mehmet Emin Özcan), Ankara: İmge Kitabevi, 1996. Vernant mythos ve logos’un kökensel benzerliğini şöyle ifade eder: “Mythos, mythologein, mythologia gibi birleşik sözcüklerde görüldüğü gibi leğin takımındandır; söylenen sözün çeşitli biçimleri ile ilişkili olan, anlam değeri bunlara yakın olan logoi ile başta karşıtlaşmaz[...] Söylen alanının başka alanlara göre sınırlanması için, milattan önce sekizinci dördüncü yüzyıllar arasında, Yunanlıların düşünsel evreninde birçok uzaklık, kopukluk ve iç gerilimin ortaya çıkmasına yol açmış bir dizi koşul gerekmiştir.” s.194.

¹⁶ John Anton (2001), s. 14.

162 *Sokratik Diyaloglarda Mit ve İşlevleri*

Göstermeye çalıştığım gibi mit ile bilgi arasındaki ilişkiyi, insan aklının farklı boyutlarını içeren bir eğitim süreci içinde anlamak önemlidir. Mite eşlik eden hayret duygusu, hayal gücü ve dolaysız kavrayış, bilgi ve hakikat yolunda ilk adımdır. *Devlet*'te diyalektik, eğitimin en yüksek formu, diyalektik ustası ise bütünlükçü bir bakışa ulaşabilen tek kişi olarak ilan edilir. Eğitimin ideal devletteki rolünün detaylı biçimde tartışıldığı bu diyalogda, diyalektik ustası Sokrates'in sıklıkla mite başvurması tesadüf değildir. Bütünlükçü bir bakış ancak bilginin farklı boyutlarıyla elde edilebilir; insan ruhunda bir iz bırakacak tek eğitim budur.

Modern inanış, Yunan felsefesinin ve bilimin oluşumunu *mythos*'tan *logos*'a geçiş süreci olarak yorumlar. Aydınlanma düşüncesinde izlerini bulan bu görüş, *mythos* ve *logos* arasındaki ilişkiyi irrasyonel-rasyonel, bilimsel olmayan-bilimsel olan gibi zıtlık ilişkileri içinde kurar ve *logos*'u *mythos*'a karşı aklın zaferi olarak konumlandırır. Oysa *mythos*'un Sokratik diyaloglardaki farklı ve zaman zaman birbiriyle çelişen işlevlerine odaklanmak, bu modern anlayışı eleştirel bir sorgulamaya tabi kılmamanın felsefenin imkanları açısından önemini gözler önüne sermek ve bu anlayışın insan zihninin farklı boyutlarını ne ölçüde kavrayabildiğini tartışmaya açmak açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

- ANNAS, J. (1981), *An Introduction to Plato's Republic*. New York: Oxford University Press.
- ANTON, J. (2001), "Three Faces of Truth", *Greek Philosophy and Epistemology*, Vol.I, Ed. K Boudouris, Athens: Ionia Publications, s.11-28.
- COULOUMBARITSIS, L. (1968), *Mythe et Philosophie chez Parmenide*. Bruxelles: Ousia.
- FREDE, M., G., Striker (1996) (Eds.) *Rationality in Greek Thought*. Oxford: Oxford University Press.
- HALLIWELL, S. (2002), *The Aesthetics of Mimesis: Ancient Texts and Modern Problems*. Princeton: Princeton University Press.
- MORGAN, K. (2000), *Myth and Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PLATON (1999) *Devlet* (Çev: Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz), İstanbul: Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, İş Bankası Kültür Yayınları.
- (2001) *Protagoras* Çev: Nurettin Şazi Kösemihal, Sosyal Yayınları, İstanbul.
- (2006) *Gorgias*, (Çev: Mehmet Rifat – Sema Rifat) Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, İş Bankası Kültür Yayınları.
- (2008) "Devlet" (Çev: Hüseyin Demirhan), *Platon Toplu Diyaloglar*, Cilt: I (Önsöz: Selahattin Hilav), İstanbul: Eos Yayınları.
- SALLIS, J. (1996), *Being and Logos: reading the Platonic dialogues*, Bloomington: Indiana University Press.
- VERNANT, J.P (1996), *Myth and Society in Ancient Greece*, New York: Zone Books.
- WERNER, J. *Paideia, The Ideals of Greek Culture*. Vol. 1, NY: Oxford University Press, 1967.

